

BAUKO JÁNOS, Társadalom és névhasználat. Magyar névtani kutatások Szlovákiában. Habilitációs értekezés összefoglalója

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra, 2017. 240 lap

Opponensek: JUHÁSZ DEZSŐ, MISAD KATALIN, SÁNDOR ANNA

A habilitációs előadások időpontja: 2017. november 13.

A magyar névtudomány gazdag hagyományokra tekint vissza. A magyar névtant a határokon túli magyar névkutatás is gazdagítja a maga sajátos témáival. Magyarország határain túl, a Kárpát-medencében kisebbségként élő magyarság névhasználatára jellemző a kétnyelvűség, hiszen kétnyelvű közösségként a tulajdonneveket nemcsak kisebbségi nyelvű (anyanyelvű), hanem többségi nyelvű (államnyelvű) formában is használják. A határokon túli magyar névkutatás egyik feladata a társadalom és névhasználat összefüggésrendszerének vizsgálata, a kisebbségi létből adódó névhasználat sajátosságainak, a névkontaktológiai jelenségeknek, a kisebbség-többség névhasználatában megfigyelhető eltéréseknek, hasonlóságoknak, kontaktushatásoknak stb. a feltárása.

A habilitációs értekezés célja, hogy betekintést nyújtson a magyar vonatkozású névtani kutatásokba Szlovákiában, a társadalom és névhasználat kapcsolatrendszerébe, a szlovákiai magyarok névhasználatába, a magyar és szlovák nyelv érintkezéséből adódó kontaktusjelenségekbe a tulajdonnevek világában.

A kötet tíz fejezetet foglal magában, melyek tematikusan összefüggnek egymással, de különböző aspektusokból tárgyalják a társadalom és tulajdonnév-használat témakörét, a szlovákiai magyarok névhasználatát, a kétnyelvű magyar–szlovák környezetnek a tulajdonnevekre gyakorolt hatását, valamint vonatkozó tudománytörténeti és névtani terminológiai kérdéseket is érintenek.

Elsőként az onomasztika helyét jelölöm ki a nyelvtudomány és a társtudományok rendszerében, s röviden áttekintem a társadalom és névhasználat összefüggéseivel foglalkozó szocioonomasztika kutatási területeit. Ezek közé tartozik a névpolitika, a névtervezés, a kisebbségi névhasználat, a névváltoztatás, a névkontaktológia, a névdivat, a névattitűd; valamint a névhasználat és az életkor, nemek, felekezetek, társadalmi rétegek, csoportok stb. közötti összefüggések vizsgálata (egy-egy kérdés tárgyalására a további fejezetekben is visszatérünk). A szocioonomasztika kutatási területei a tulajdonnevek társadalmi szempontok szerinti vizsgálatának egy-egy rész kérdésével foglalkoznak: nem egymástól elszigetelt részterületek, hanem kiegészítik, gyakran átfedik egymást.

A második fejezetben bemutatom a szlovákiai névtani kutatások történetét. A szlovák névtudomány történetének tárgyalásakor rámutatok az intézményi háttér jelentőségére, utalva a Szlovák Tudományos Akadémián belül működő Szlovák Névtudományi Bizottság (Slovenská onomastická komisia pri Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied) koordinálásával szervezett névtani konferenciákra, egyéb rendezvényekre, valamint a monografikus jellegű névtani munkákra. A szlovákiai magyar vonatkozású névtani publikációk tárgyalásakor nemcsak a monografikus kiadványokkal, hanem a témával összefüggő tanulmányokkal is foglalkozom. Főképpen a személynévvel, majd a

helynevekkel és egyéb tulajdonnevekkel foglalkozó írásokat említtem, többnyire a névfajtákat, valamint a tanulmányok megjelenésének időrendi sorrendjét, illetve szerzőjét is figyelembe véve. Szólok a szlovákiai magyar névkutatás feladatairól, és hangsúlyozom a névtudománynak a filológiai irányultságú egyetemi képzésben is meglévő létjogosultságát.

A harmadik fejezetben terminológiai kérdéseket érintek, a magyar és szlovák (szláv) névtani terminológiát vetve össze egymással. Szembetűnő különbség, hogy a magyar névtudományra a belső keletkezésű (magyar) terminusok, a szlovák (szláv) névtanra pedig az idegen eredetű szakkifejezések használata a jellemző. Főbb vonalaiban áttekintem a témakörnek a magyar és a szlovák névtani szakirodalomban való megjelenését. A névtani terminológia nemzetközi egységesítésével kapcsolatos törekvéseket is megemlítem, melyeket a Nemzetközi Névtudományi Társaság (International Council of Onomastic Sciences; ICOS) kezdeményezett. Befejezésképpen a magyar és szlovák névtani terminológiával kapcsolatos aktuális munkálatokra, készülő kiadványokra fordítom a figyelmet.

A negyedik fejezetben tárgyalom a szlovákiai kisebbségi névpolitika jellemzőit a rendszerváltozást követően. Az 1990-es években a szlovák nyelvtörvényre hivatkozva korlátozták a személyneveknek a kisebbségek anyanyelvén történő anyakönyvi bejegyzését és a kisebbségi helynevek használatát. Ezzel kapcsolatban születtek a *táblaháború* és *névháború* kifejezések, amelyek a hely- és személynevek hivatalos használatára vonatkoztak. Szlovákia megalakulása (1993) után fokozatosan bővültek a kisebbségek nyelvi jogai, s ezáltal a névhasználati jogai is. Az egyes alfejezetekben a személy-, hely- és intézménynevek hivatalos bejegyzésére vonatkozó, kisebbségeket érintő szlovákiai névtörvényeket tekintem át. Beszámolok arról is, hogy a kisebbségi névhasználatot egyes európai dokumentumok (pl. Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartája, Keret-egyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről) is szorgalmazzák.

Az ötödik fejezet a tulajdonnevek standardizálásával és az anyanyelvi névtervezéssel foglalkozik Szlovákiában. A szlovákiai magyarok kétnyelvűségéből adódik az egyes nyelvekhez kötődő kettős személynév-, valamint a kétnyelvű hely- és intézménynévhasználat. A kétnyelvű tulajdonnévpárok hivatalos használata bizonyos törvényekhez, jogi előírásokhoz van kötve. E részben a hivatalos személy-, hely- és intézménynevek standardizációjával és tervezésével összefüggő kérdésekről szólok. Kitérek arra is, hogy milyen névtervező, névmenedzselő tevékenységgel támogatható az anyanyelvi (kisebbségi) névhasználat a hivatalos szinten. Beszámolok az általam készített magyar–szlovák keresztnévszótárral kapcsolatos, folyamatban lévő munkálatokról. E szótár útmutatóként szolgálhat az anyanyelvi névtervezéshez, a szlovákiai magyarok személyneveinek anyanyelven történő anyakönyvezéséhez, és a szlovákiai magyar települések anyakönyvi hivatalaiban is használhatnák segédeszközként.

A hatodik fejezetben a tulajdonnév identitásjelölő funkcióját, a név és identitás közti összefüggéseket mutatom be. A névtani szakirodalom segítségével áttekintem a tulajdonnév alapvető, illetve egyéb funkcióit, és kiemelten foglalkozom a név identitásjelölő szerepével. Rámutatok arra, hogy a név mint társadalmi meghatározottságú identitásjel utal az önmagunkkal való azonosság vagy valamely csoporttal való azonosulás érzésére, élményére. A tulajdonnevek etnikai szimbólumként funkcionálhatnak, utalhatnak az egyén, illetve közösség etnikai hovatartozására. A tulajdonnév etnikai identitásjelölő funkcióját a szlovákiai magyarok névhasználatának (személy-, hely- és intézménynévhasználat) tükrében mutatom be. Ebben a fejezetben a nyitrai egyetemisták személynévattitűdjét, a hallgatóknak a személynevekkel szembeni beállítottságát, a róluk kialakult értékelő jellegű

vélekedését is vizsgálom. A kérdőíves módszerrel történt vizsgálatban 275 (228 nő és 47 férfi) adatközlő vett részt. Arra kerestem a választ, hogy a hallgatók pozitívan vagy negatívan viszonyulnak-e saját család- és keresztnévükhöz; milyen névalakban van bejegyezve az anyakönyvben, hivatalos okmányokban a személynevük; terveznek-e a jövőben név-változtatást; milyen keresztnévet választanának a leendő lány- vagy fiúgyermeküknek, illetve milyen formában anyakönyveztetnék család- és keresztnévüket; mely névalakokkal szólítják meg őket mások; és hogyan viszonyulnak az egyes névformákhoz.

A szlovákiai keresztnévdívat változását tárgyaló hetedik fejezet elején a *keresztnév* terminust magyarázom, majd bemutatom a keresztnévek anyakönyvezésekor használatos névjegyzékeket, névkönyveket Szlovákiában és Magyarországon, a névdívat változását befolyásoló tényezőket, a keresztnévadás indítékait, valamint kitérek a magyar–szlovák kétnyelvű környezetben jelentkező névadási, névviselési, névhasználati sajátosságokra is. A keresztnév választást és -használatot a névtörvények és egyéb nyelven kívüli, társadalmi tényezők, valamint nyelvi, például a nevek helyesírását, kiejtését érintő sajátosságok is befolyásolják. A névdívat változása, a keresztnévállomány bővülése azzal is összefügg, hogy megnyíltak az államhatárok, megnőtt a migráció, a ki- és bevándorlás. Szlovákia 2004-ben az Európai Unió tagjává vált, megnövekedett a külföldön munkát vállalók száma, illetve sok külföldi telepedett le az országban. A rendszerváltozás előtt gyakran ismétlődtek ugyanazon keresztnévek, nagyobb volt egy-egy név megterheltsége. Napjainkban a névadók körében egyre erőteljesebb az egyedi keresztnévek bejegyzésére való törekvés. Az újszülötteknél gyakoriak az idegen hangzású, helyesírású keresztnévek, növekszik a bejegyzett keresztnév változatok száma, egyre több becenév válik anyakönyvezhető keresztnévvé, a kettős keresztnévek bejegyzése divatossá kezd válni. A szlovákiai kisebbségekhez tartozó személyeknek lehetőségük van a név anyanyelven való bejegyzésére, a keresztnév-választás során gazdagabb névkincsből, a kisebbségi és többségi névállományból egyaránt válogathatnak.

A nyolcadik fejezetben vizsgálat alá vonom a szlovákiai magyarok személynévhasználatában előforduló kontaktusjelenségeket. A szlovákiai magyarok névhasználatára hatással van a magyar–szlovák kétnyelvű környezet, s a két nyelv érintkezése, kölcsönhatása következményeként a tulajdonnévkészletben kontaktológiai sajátosságok figyelhetők meg. A kétnyelvű névhasználók az adott kommunikációs helyzettől, kontextustól függően az egyik vagy másik nyelvből választják ki a megfelelő tulajdonnévformát. A szlovákiai magyarokra a kettős személynévhasználat, a család- és keresztnévnek kétféle alakváltozatban való használata jellemző. Magyar nyelvű kontextusban a magyar névformákat részesítik előnyben, a szlovák nyelvet elváró kontextusban pedig a többségi nyelvhez alkalmazkodó névalakokat használják. A hivatalos szinten a szlovákos névformák, a nem hivatalos szinten a magyar névalakok használata dominál. Kisebbségi környezetben a kettős személynévhasználat a kétnyelvű regionális sajtóban, emléktáblákon, névjegykártyákon, egyéb feliratokon is megfigyelhető.

A Kétnyelvűség és névszemiotikai tájkép című részben Szlovákia magyarlakta településeinek névszemiotikai tájképét vizsgálom. A névszemiotikai tájképet a névtáblákon, a köztéri feliratokon, különböző felületeken (pl. plakátokon, sírköveken, tablókön) szereplő nevek (elsősorban személy-, hely-, intézménynevek), valamint a nevekre utaló, neveket kísérő extralingvális jelek (pl. embléma, fénykép, rajz) alkotják. Arra keresem a választ, hogy az egyes szlovákiai magyar településeken a vizuális névhasználatban milyen mértékben érvényesülnek a kisebbségi nyelvi jogok, terjed-e az anyanyelvi névhasználat,

illetve milyen arányban jelennek meg magyar nyelvű tulajdonneveket tartalmazó feliratok, névtáblák. A tulajdonnévfajtaiktól függően vizsgálom a szlovákiai magyar településekre jellemző személynév-szemiotikai, helynév-szemiotikai, intézménynév-szemiotikai tájképet.

A tizedik fejezetben a magas-tátrai magyar–szlovák hegynévpárokat elemzem. Elsőként meghatározom a *hegynév* fogalmát, majd foglalkozom a névrészként használatos hegyrajzi köznevekkel, röviden szót ejtve a magas-tátrai helyneveket tárgyaló alapvető névtani vonatkozású szakirodalomról is. A Magas-Tátra helynevei nagyrészt négy nyelvűek (magyar, szlovák, német, lengyel). A magyar–szlovák hegynévpárokat a névadás indítéka szerint rendszerezem. A mindkét nyelvben azonos névadási indíték, szemléletmód alapján létrejött hegynevek egy része kategóriaváltással (településnévből, víznévből, személynévből stb.), másik része a köznevek tulajdonnevesüléssel (növénynévből, állatnévből, színévből stb.) jött létre. Az azonos indítékkal keletkezett magyar–szlovák hegynévpárok között grammatikai eltérések is megfigyelhetők, például névrészek elhagyása vagy bővítés, számbeli eltérés. A mindkét nyelvben eltérő névadási indíték alapján létrejött hegynévpároknál gyakori, hogy míg a magyar nyelvben a személynévből származó tiszteleti nevek vannak túlsúlyban, addig a szlovák megnevezések többféle motiváció alapján keletkeztek.

A felhasznált irodalom tartalmazza a vonatkozó névtani bibliográfiát, amely forrásanyagul és további kiindulópontként szolgálhat a jövőben a téma iránt érdeklődők számára is.

BAUKO JÁNOS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1297-6177>

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem

Közép-európai Tanulmányok Kara

JÁNOS BAUKO, Society and name use. Hungarian onomastic research projects in Slovakia. A summary of a habilitation dissertation

The aim of the habilitation dissertation is to provide insight into the Hungarian-related onomastic research projects in Slovakia; into the relationship between society and name use; and into the contact phenomena arising from the connection between the Hungarian and the Slovak languages in the world of proper names. The dissertation consists of ten chapters that are thematically inter-related; however, they discuss the subjects of society and the use of proper names, the name use of Hungarians in Slovakia, the impacts of the Hungarian-Slovak bilingual environment on proper names from various aspects. The chapters also deal with several issues from the history of onomastic scholarship as well as onomastic terminology. The chapters deal with the topics as follows: (1) The place of onomastics in the system of linguistics and co-sciences and a review on the research domains of socio-onomastics focusing on the relations between society and name use; (2) The history of onomastic research projects in Slovakia; (3) A comparison of Hungarian and Slovak (Slavic) onomastic terminology; (4) The characteristics of the minority name policy in Slovakia after the change of the political regime; (5) Proper name standardization and name planning in the native language in Slovakia; (6) The identity-making function of proper names, the relationship between name and identity; (7) The change of fashion in giving first names in Slovakia; (8) Contact phenomena in the use of personal names of the Hungarians living in Slovakia; (9) The semiotic landscape of names in the Hungarian-inhabited settlements of Slovakia; (10) The Hungarian–Slovak pairs of mountain names in the High Tatras in the light of bilingualism and translation.